

Респондент: Позняк-Хоменко Наталія Вікторівна, (50 років).

Хто записав: провідний редактор
(з видавничої діяльності та сайту)
інформаційно-видавничого відділу
Національного музею Голодомору-геноциду
Любов Гоцуляк.

Дата запису: 23.08.2022 року.

Спосіб проведення інтерв'ю: відеодзвінок.

Вітаю. Мене звати Люба, я працюю в Національному музеї Голодомору-геноциду. В місті Києві ми знаходимося. Зараз ми збираємо свідчення людей, які або були в окупації, або постраждали від рук наших так названих «визволителів». Свідчення... Вони будуть зберігатися в архіві музею, ними будуть користуватися історики, дослідники, науковці. Також вони будуть використовуватися іншими організаціями, але не з комерційною метою. Чи погоджуєтесь Ви на це?

Звичайно.

Чудово. Добре. Тоді з Вашого дозволу можемо розпочати. Найперше, я хотіла, аби Ви представилися: прізвище, ім'я, по батькові, скільки Вам років?

Позняк-Хоменко Наталія Вікторівна, зараз мені 50, ну, на той момент було ще 49.

Де Ви проживали на момент початку війни?

Проживала і зараз проживаю тут – це Гостомель, вулиця Кулішова, 63. Це ця частинка Гостомеля, яка ближче до Києва, яка перед мостом через річку Ірпінь, і який пощастило не бути під окупацією, але саме з... через це, вона... особливо десь числа 6-10 березня, вона була максимально обстрілювана і тут у нас дуже мало лишилося непошкоджених будинків. Тут була зруйнована церква повністю, тут постраждав навіть пам'ятник героям Другої світової війни. Міна впала просто перед пам'ятником і зараз у цього монумента радянському воїну дірка в районі серця. Це, знаєте, настільки символічно, настільки якимось так моторошно, ну але так воно є.

Згадайте, будь ласка, яким власне був ранок 24 лютого особисто для Вас, як він розпочався?.. Повномасштабне вторгнення росії до України...

Ну, хочу сказати, що ми передчували, що щось воно буде. Знаєте, от як грозові хмари збираються і ти це все бачиш, ти це все відчуваєш. І, звичайно, бувають моменти, коли ці хмари вітер десь прожене або пройде стороною, от. Але ти розумієш, що рано чи пізно воно може статися.

Тому, скажу чесно, ми іще десь за тиждень до цього ми прорахували, що ми будемо робити на випадок, якщо раптом почнеться війна. Ми передбачали, що може не бути світла, ми передбачали, що може не бути зв'язку, може не бути води, бо в нас електронасос. Тому ми зробили запас води, ми зробили

запас їжі. От. Єдине, що ми не могли передбачити, це те, що уже за шість годин після початку російські війська будуть у нас під хатою. От цього ми справді не могли передбачити, ми сподівалися, що буде десь два-три дні для того, щоб зорієнтуватися, куди подівати дітей. Ми думали, що буде якимось можливість подивитися, звідки удар, де безпечніше, ну і зорієнтуватися, що нам робити, де наші знання, наші дії будуть максимально ефективними. Ну от. Насправді, все виявилось трошечки інакше, і доводилося підлаштовуватися під ситуацію, імпровізувати «на ходу».

Звичайно, ми прокинулися, як і більшість українців, від дзвінка друзів. От. Оскільки ми трошечки були далеко від Києва, ми в передмісті, то, скажу чесно, тих вибухів, коли почали і Бориспіль обстрілювати, і інші аеродроми, ми не почули. От. Але подзвонив дзвінок, подруга сказала, що: «Не хвилюйтеся, збирайте дітей, ми зараз шукаємо машину, ми їх забираємо, поїдемо до моєї мами у село на Хмельниччину». На той момент це був оптимальний вихід, тому що іншим варіантом в мене... один із таких можливих варіантів був – це завести до мого тата на Рівненщину. Але там 30 кілометрів від білорусі і ми не ризикували, тому що ми розуміли, що може бути удар з боку білорусі і ми не розуміли з якого боку воно буде. Тобто, так, воно так і сталося, воно пішло з боку білорусії, пішов удар, але він пішов на Чернігівщину-Сумщину, а до Рівненщини воно не дійшло. От. Тому... от такий момент, от... ну... ми прокинулися, діти, звичайно, спочатку не змогли усвідомити, що воно таке, і як почали... (я перепрошую, тут телефон... я відключила). От... діти... старша, потім розказувала, каже: «Ну от, перше враження, перші відчуття...» (Перепрошую...)

Можливо, якщо потрібно відповісти, можете відповісти.

(Я записую інтерв'ю зараз, я трошки пізніше).

От... І вона розповідала, каже: «Ну, моє перше враження... Так, ну війна, добре, війна, в мене перша – хімія, запізнюватися не варто. Так, я, все добре, в школі обговоримо з однокласниками і так далі.» От. Потім всім прийшли SMS-ки, що школи не буде, прийшли SMS-ки, що нічого не буде і не... цей, от, тому... Ну, якимось так. Тобто, очікували – воно почалося, от, але... перша думка: що робити для того, щоб уже шукати себе в нових реаліях. От.

Чоловік... перше, що він зробив, – це він позаклеював вікна скотчем навхрест і поїхав в музей, він в мене працював у музеї... Національному музеї історії України. Він поїхав в музей рятувати експонати, тому що він розумів, що якщо прилетить ракета і поцілить (це центр Києва)... поцілить в будівлю музею, а така ймовірність... можна було її передбачити, то... ну... національне надбання – його треба було рятувати. От.

Я лишилася з дітьми чекати машину. Кілька разів дзвонила до цієї подруги, вона казала: «Давай трошки пізніше, зараз всі маш... всі дороги забиті, зараз уже корки, давай десь під вечір». Ну, але в 12 годин уже

пролунали вибухи в районі Гостомельського аеродрому. Ми побачили два стовпи диму, які піднімаються. І... я отримала SMS-ку від своєї колеги, яку пам'ятаю практично дослівно: «Хапай дітей, виходь на дорогу, роби, що хочеш, тікай, куди хочеш, в Гостомелі російський десант». Тобто десь о шостій годині ми прокинулися, а о дванадцятій годині гостомельський¹ десант уже був у Гостомелі. І це справді було уже, я не скажу, що страшно, але це був сигнал, що треба щось вдіяти. Тому що реально єдине, чого я справді дуже боялася, – це опинитися під окупацією, це опинитися під російськими військами, маючи трьох доньок, і знаючи, на що вони здатні. От це єдине, чого я дуже-дуже не хотіла. От.

Але транспорту в мене не було. Виходити отак з речами і йти пішки – тоді іще якимось, ну, знаєте... психіка – вона трошечки інертна, і отак різко прийняти рішення, відмовитися – якимось це було важко.

Ми, якраз у дворі був кум наш, спитали в нього, що робити. Він нас привів до сусідів. У... такий... у них був будинок трошки нижче від дороги, трошки далі. І там був великий такий, ну, то навіть не підвал, це перший поверх, там гараж, там сауна, там, ну, отакі... Ми там облаштували місце і дві доби ми були там. Були з дітьми, ну, теж думали, принаймні, ми пересидимо, ми зорієнтуємося на тому, що воно відбувається і що нам робити далі.

Тоді ще було світло, тоді ще були якісь комунікації. Ми звичайно не вилазили із «фейсбука», дивилися, спостерігали «фейсбук», там, «телеграми», різні канали, куди почали скидати різні відео, от... з-за мосту там чули, як перестрілка. Тобто, ну... було дуже дивне от таке відчуття, коли... ну, якесь відчуття сюрреалізму того, що відбувається навколо. Тому що, ну... Яка може бути війна в XXI столітті? Тим більше в тебе під домом, тим більше... Що робити далі з дітьми, з тваринами? У мене були кури, коти, собаки, морські свинки, і ще купа всього. І перша думка була: «Так, а що з цим робити? А куди тікати, як тікати, а що і як?» Тобто... дуже багато отаких питань, які, ну, не те, що не передбачили. Ми реально не передбачали, що ми будемо кудись тікати, ми думали, що ми будемо волонтерити, ми думали, що ми будемо... ну, шукати, чим бути корисними. Я от думала, що буде поряд Ірпінський госпіталь, там будемо допомагати. У мене була знайома, яка теж парамедик, думала, може я буду десь біля неї. Ну, тобто ми шукали людей, яким ми можемо бути корисними. Ну от.

А тут раптом ти опиняєшся ізольований, раптом ти опиняєшся без абсолютного... абсолютної можливості вплинути якимось на ситуацію. І ти навіть не розумієш, що це за ситуація і як вона далі буде розвиватися. Тобто із активної якоїсь позиції ти перескакуєш в позицію спостерігача. Ну, це було,

¹ Респондент має на увазі російський десант, що висадився в Гостомельському аеропорту. – Прим. упорядн.

знаєте, дуже незвично, дуже.... Оскільки нічого ти не міг зробити, ну, доводилося просто дивитися, просто спостерігати.

Найцікавішим мені був день 25 лютого. Тому що це день оцього відомого бою із росгвардією на мосту через річку Ірпінь. Я вранці о восьмій годині вийшла із цього «бункера», як ми його називали, піднялася додому, ну, митися, там, і худобу погодувати, і якимось порядком навести, і так далі. От. Нам уже розказали, що там біля АТБ якісь військові, що уже там невідомо яка ситуація. Я підхожу, визираю так з-за паркану на вулиці, дивлюся, справді якісь військові стоять. Здалеку не видно хто, що... Знаєте, така... Біля них стоїть чорний джип, і на антені у нього, дивлюся, червоний прапорець. І я так, а-па, червоний – значить, все, значить, ми в окупації, значить, сліди... шлях до відступу відрізаний, а що робити? Значить, телефон тре... треба чистити все, видаляти все-все, а як, а що, а де?

Поки я це думаю, джип розвертається, проїжджає повз моєї хати, я дивлюсь, що прапорець червоно-чорний. І що це наш, бандерівський прапорець. І що значить, що це наші! Що... отака гама емоцій (*сміється*). От, значить все-таки це наші, значить, нічого не здано, значить, отаке... танк їде по вулиці, ти дивишся на нього щасливими очима, тому що це наш танк!

І тут заходжу в хату... Я сміялася, вирішила ще голову помити. Тут тільки ввімкнула воду, тільки нахилила голову – під вікном – бабах! – і пропало світло. Ну, світла немає, води немає, я вимикаю швиденько воду, виходжу на вулицю, дивлюся – з городу, піднімається десь чоловік десять, відділення наших бійців. Причому повна екіпіровка, оці шоломи сучасні, там, один несе такий крупнокалібрний пулемет із ось цією сошкою такою, із «лапами». Ну, а... а ти стаєш, вони проходять повз тебе, і, ну, перша реакція: «Хлопці, що вам допомогти?», от... А вони йдуть, на тебе не реагують, у них своє завдання, в них цей.... І знову ж таки, оце відчуття, що ти потрапив в кадр якогось фільму, що ти з ними не контактуєш, тебе не чують, тебе не бачать, тебе не існує, ти ніяк не можеш вплинути на цю ситуацію. Ось...

Спускаюся я вниз до городу, дивлюся, – видно міст, і на мосту вже горять, оті... Про що потім в ролик було, що «зашваркдоси», от вам росгвардія, от вам це. Цей ролик знімався на нашому мосту 25 лютого, і ти все це бачиш. І ти розумієш, що от – оця війна, яка... якась міфологічна, якась ця, от вона в тебе під самою хатою. І ти це бачиш, правда, що з цим робити, ти ще не знаєш. Але от... оця нова реальність – вона вже є. От, тому, ну...

Скажіть, будь ласка, світло вимкнулося, коли Ви сказали, і тоді вже після того світла більше не було?

Ні, після того світло ввімкнули лише в травні.

Тобто 25-го, правильно? 25-го березня...

25-го лютого...

...лютого, я перепрошую.

25-го лютого як пропало світло, то до травня, коли вже було звільнено, і коли ДТЕК повернувся і почав відновлювати лінії електропередач, до того часу в нас світла не було. Було частково світло, от у сусідів, ко... в них був генератор, і поки був бензин, іще ми раз десь на день на пів години сусід вмикав його, і ми всі приходили заряджати мобільні, щоб мати доступ до інформації, щоб якимось розуміти, де ми, ну, перебуваємо, як ми перебуваємо. Але от в Мостищах, тій частинці Гостомеля, де ми жили, з 25-го лютого світла більше не було.

Скажіть, будь ласка, газ – він коли зник?

Газ?.. Ну, я скажу чесно, що коли ми відходили, то газ іще був, 2-го березня. Але пізніше, мені вже сусіди розказували, що тероборона ходила, перекривала газ, коли от після оцих обстрілів, після мінометних, після артилерійських обстрілів, які були в період із шостого, здається, по десяте березня... ну от, коли ми приїхали, у нас всі оті газові труби були посічені дрібними осколками, то просто ходили люди і перекривали газ, як могли, де могли. Ну, бо теж, якщо газ перекривається в хаті, а труба посічена зовні, то тут уже... отакі моменти. Але до другого березня, коли ми виходили, газ іще був.

А скажіть, будь ласка, чи багато будинків постраждало на вашій вулиці?

Ну, на ваш... на нашій вулиці – це центральна вулиця, яка над дорогою, – то там постраждало, ну, відсотків 90 будинків. От. Так само постраждала ота паралельна вулиця, яка нижче. Практично в нас усі сусідські будинки... І той будинок, в якому ми пересиджували два дні. Потім ми ще пішли в Пущу-Водицю, потім після Пущі-Водиці я найстаршу і наймолодшу доньку відправила до Києва, а сама із середньою повернулася додому, бо іще лишалися, там документи треба було забрати, треба було забрати ще деякі речі, треба було з тваринами врешті-решт прийняти рішення, що з ними робить. Тому що, ну, в нас вуличні тварини, їх брати з собою, це... вони не привчені ні до поводка, ні до всього, тобто, ну, це, це теж було таке велике питання. І ми тоді їх просто випустили, залишили на дворі, і вони пережили окупацію, вони пережили все, вони повернулися потім, все. Тобто... у нас тільки морські свинки, на жаль, загинули, тому що вони лишалися... ну, в нас, в сусідів, а сусіди... ну, вони теж мали, збиралися лишатися, бо їм не було куди їхати. Але потім, коли почалося це все, приїхала тероборона, і просто всіх практично в примусовому порядку їх вивезли або допомогли виїхати, або це... Тому що ніхто тоді не гарантував людям збереження життя.

І той будинок, в якому ми пересиджували, ми потім... я в квітні приїхала, він геть повністю згорів, і оце наша... наш «бункер», наша «лежанка», де ми, 15 людей перші дні пересиджували, – він повністю був вигорілий. Ми там лишали і матраси, і подушки, і все, – просто була купа каміння, купа цегли і попіл.

Цей будинок... він в Пущі-Водиці знаходився чи також в Гостомелі?

Справа в тому, що цей будинок був у... тут, в Мостищах, на паралельній вулиці. А через два дні ми вибралися у Пущу-Водицю, нас вивезли місцеві волонтери у санаторій «Лісова поляна». От. Там було світло, до речі, там ми могли теж підзарядитися, там була цивілізація, от. Там було бомбосховище.

Але, ну, так сталося, що 28-го числа, нас усіх, хто там лишався, от... нас покликкала дирекція, покликало керівництво, сказали, що «вибачте, тут така ситуація, тут війна, ми далі не можемо функціонувати, тому, будь ласка, ви люди дорослі, роз'їжджайтесь по домах, шукайте інших цих, тут санаторії уже закриваються». От, тому, я ж кажу, ми два дні були 27-го – 28-го у Пущі-Водиці, от, а 28-го вже пішки вийшли на кафе із дітьми: двох ми відправили до Києва, а із середньою ми повернулися до Пущі-Водиці.

Тобто у Вас це була... Я просто не зовсім зрозуміла цей момент... Це бул... Ви туди поїхали, ну, волонтери туди вивезли вас, а ви просто там... було, ну, для вас безпечніше, так?

Так, так...

...Керівництво вирішило...

...Ми просто туди вирішили виїхати з дітьми, тому що, ну... тут уже світла не було – там було світло. Там воно було трошки далі в лісі – там не так стріляли. Там, ну... ну і плюс, там ми все-таки вважали, що оскільки це санаторій для учасників війни, і там будуть люди, які знають, що робити в такій ситуації, то нам якось буде безпечніше. От... Тому, два, два дні ми були там.

Коли, виходить, Ви... 28-го Ви повернулися, правильно?

28-го ми повернулися до Києва, ой, це, до села із середньою донькою. От, від кафе ми йшли пішки, причому теж цікавий такий момент, що ми, коли поверталися... в селі почався обстріл. І ми іще не знали, що це стріляє, де стріляє, але оскільки, ну, звуки були дуже близько... Ми тоді якраз підійшли до села, сіли відпочити там, а така зупинка громадського транспорту біля кладовища. І тут починає «лягати», причому, ну, дуже-дуже близько.

Я так подивилася на доньку, кажу: «Слухай, я розумію, що тут начебто цегла, но якщо воно прилетить сюди, то вона нас навряд чи врятує, – кажу, – пішли на кладовище, ляжемо десь там, от, все-таки безпечніше». То ми так зайшли за цю огорожу, знайшли собі містечко таке більш-менш затишне, десь хвилин 20 полежали там.

Потім ще, коли йшли по дорозі, знов почалися обстріли. Ми ще відійшли з дороги в ліс, ще там полежали, от. А далі вже думали, ну от просто тут зовсім вже ж недалечко, вже лишилося, ну, якихось 50 метрів. От. Підходимо до церкви, тут з-за церкви вискакує наш гвардієць, там був блокпост: «Ви хто, ви куди?!» Кажу: «Та ми місцеві, нам оно...» «Ви що, не бачите, що відбувається?!» Кажу: «Та ми бачимо, ну але оно наша хата, пустіть нас, це...» Каже: «Куди? Майте голову, оно ідіть отам до дзота, там наші хлопці, там наш пост, ідіть там пересидіти».

І ми отак з лісу виходимо на цей пост, і в тих так само квадратні очі – хто? що? Кажу, ну, так і так... Вони нас провадили в цей дзот, ми там ще годинки дві посиділи. І от сидимо, а донька дивиться, каже: «Мамо, побачили б мене мої однокласники. От не повірили б. Ще кілька днів тому ми ходили в школу, все було нормально, а зараз я сиджу в дзоті часів Другої світової війни, біля мене купа хлопців із автоматами, і ще й нас пригощають шоколадками із “Фори”», яку... в якій в них там був свій пост, у “Форі”, ну а оскільки магазин уже... зрозуміло, що він не функціонуватиме, ну, то все, що лишилося на прилавках, отак хлопці потрошки підгодовувалися. Ну от...

У мене ще був один цікавий момент, уже коли ми після того повернулися... А якраз був тоді... Пішли і по соцмережах заклики, і скрізь – люди опинилися у підвалах, вони опинилися в таких ізольованих умовах, вони опинилися під обстрілами, під окупацією і під усім. І там були люди із малими дітьми, із немовлятами. І... просто був крик по соцмережах: «Люди добрі, може у когось є «панперси», може у когось є дитяче харчування, може у когось є таке, будь ласка, як би, що би...»

І... ну, я от першого березня іду у АТБ, яке так само уже було закрите, і яке так само, зрозумівши, що... до чого все йдеться, хлопці із ЗСУ, які там стояли уже, теж в них був свій пост в АТБ, – вони кинули клич тим, хто лишався ще в селі, що «йдіть в АТБ, ідіть по магазинах, забирайте те, що на прилавках, щоб воно не зіпсувалося, щоб воно все... може вам воно якимось чимось допоможе». От. І я приходжу, це було десь 26-27-го, ці... розбирали, а я вже першого числа прийшла туди до хлопців і кажу так і так: «Може тут є «памперси»? І може є дитяче харчування, тому що от така-от ситуація, от такі-от проблеми і треба».

Ну вони так засміялися, так кажуть: «По-моєму є, бо шо-шо, а «памперси» точно не дуже (*сміється*) користувалися популярністю». От. І я всі «памперси», які там були, я забрала, я... цей, забрала все дитяче харчування, я його лишила в хаті, в себе на дивані, кинула всім інформацію, що двері не закриваю. От... «Ви знаєте, де я живу, якщо треба комусь, то заходьте, беріть». Але, скажу чесно, в квітні, коли я повернулася, ці «памперси» так і лежали, тому що, ну, очевидно, що на той момент на окупованих територіях уже їх просто передати тим людям у підвали, ну... не було можливості. Це вже був ризик для життя, ну, і доля нашого селищного голови зайвий цьому доказ. Юрія Прилипка, який був розстріляний, ну... коли він намагався разом з волонтерами завезти оцю допомогу в якийсь із підвалів. Ну, для окупантів це якимось, хто ти, що ти, чи ти рятуєш життя, чи ти проста людина – для них це ролі не грало.

Особисто з окупантами Ви не зустрічалися, правильно? Один на один?

Слава Богу (*заперечно хитає головою*). А нам пощастило, в нас там внизу стояв БТР наш, ну от, у нас біля города весь цей час, і ми другого числа, коли вже виходили із Яринкою, то ми підійшли, спитали у хлопців: «Яка тут

ситуація, чи можна?» Вони сказали: «Ну, спробуйте, але обережно». Ну от, причому сказали: «Будьте обережними, бо там уже сьогодні одного застрелили». От. І ми, коли ми йшли, ми натрапили на калюжу крові посеред вулиці. І там були розсипи гільз, от... і десь метрів за 20 був наш блокпост. От, ми так підійшли, хлопці з синіми пов'язками були, тероборонівськими. От. Я підійшла, сказала, так і так: «Ми виходимо з донькою на Київ, як там ситуація?» Мені сказали, що «обережно тільки, вам порада – ідіть по дорозі, не заходьте далеко в ліс, тому що по лісі різні можуть шастати і там небезпечніше. Якщо ви ідете по дорозі, то ви все побачите, ви... ну, і вас побачать, і в принципі, так краще». От. І коли я спитала, кажу: «Слухайте, а що це за кров?» А мені так: «Та тут одного наркомана убили сьогодні». Кажу: «Тобто, наркомана? А звідки така інформація, хто він, що він?» «А ми не знаєм, він був без документів. Ми йому сказали «Стій!», а він нав... кинувся тікати на одному блокпосту він проскочив, ну, на другому його «зняли». «Тобто? Що значиться «зняли»? Як «зняли»? Насмерть?» «Ну а як же, ну... Це війна». От. І, Ви знаєте, мені цей момент якось так дуже врізався, я зрозуміла, що тут справді уже така ситуація, що людське життя втрачає якусь таку... своє сакральне значення і тут треба чітке виконання наказів, чітке виконання команд, інакше порушення їх може справді, справді загрожувати життю. Тут уже... я не знаю, що це був за чоловік: хто він, що він, звідки він, і чому він тікав, чому це, думаю, що вже ніхто не знає, але я так зрозуміла, що ніхто й не буде докопуватися. Ну, це... отаке теж... цікава зустріч із війною віч-на-віч. От.

Ну, а потім ми пішли, пройшли десь кілометрів п'ять, нас наздогнала машина сусіда із «Канадського містечка», який теж був в теробороні. І він нас підвіз практично до шпалерного ринку, це до вулиці Жмеринської, де жили наші родичі. Ми звідти вийшли, от... перейшли дорогу, знову ж таки, на цьому повороті на Жмеринську. Я вперше в Києві побачила оці «їжаки», оці великі, маленькі купи насипані. Проходиш – там люди, там уже стоять оті ящики з «коктейлями Молотова», там всі перемовляються, як, чим допомогти, що робити, що як. Тобто тоді весь Київ був готовий оборонятися, от. Ті, хто лишався, вони реально готові були, ну, своїми плечами, грудьми і так далі стати на захист. І... навпаки, я спитала цих хлопців, кажу: «Може, вам щось допомогти, ми зараз от речі залишимо, повернемося». Вони кажуть: «Ну, приходьте хіба під вечір, бо тут охочих дуже багато, тут... може, під вечір вам знайдеться робота».

Тобто реально, люди всі були налаштовані дуже рішуче. Можливо, це, ну, теж один із цих моментів, які не враховували. Нас хотіли залякати, а навпаки ми...

Об'єднались...

...гуртувалися, об'єдналися. І... ну, ми... ми реально були готові дати відсіч, навіть голими руками, але...

...Стали на захист. А скажіть, будь ласка, де в цей момент перебував Ваш чоловік?

Мій чоловік... от він як 24 числа поїхав на роботу, так він уже повернутися назад не зміг. Тому що транспорту не було і в Києві був комендант... була комендантська година і там уже пересування було обмежене, і ще купа різних обмежень було. От. Тому він три ночі проночував там у музеї, поки вони збирали всі ці експонати і спускали вниз у фонди. А коли ця робота була завершена, йому видали довідку про те, що він направляється із музею, Національного музею історії України на Тургенєвську, 71, де на той час був штаб «Свободи», штаб тероборони. Там здзвонився з друзями і йому сказали «приходь». Він як 27-го числа прийшов на цю Тургенєвську, так він і лишився в теробороні. Він охороняв там на Оболоні, в нього були свої пости, їздили їхні хлопці і на зачистку Ірпеня в кінці березня. От. І... він їздив під Бровари так само на зачистку, на охорону, на це все, а потім уже в кінці квітня він самотомобілізувався і пішов в Нацгвардію, і з початку травня він був під Северодонецьком, під Лисичанськом, потім на Донеччині був, під Зайцевим, зараз знову на полігоні...

От так. Як він сказав, що «я стільки розказував людям, як треба захищати Україноньку, що настав час просто це показати ще й на практиці. Бо інакше всі оці мої слова нічого не варті». От і все.

Він історик у Вас, так?

Так. Він – кандидат історичних наук. Він – заввідділом «Українська революція 17-21 років в музеї». От... Ну, а там отримав позивний «Історик» і зараз (*сміється*) творить історію своїми руками.

...Боронить нашу країну. Пані Наталю, я Вам щиро вдячна насправді за те, що Ви погодились поспілкуватись, розповіли свою історію, історію своєї сім'ї.

Хочу ще сказати, що от коли це дуже добре було, що ми виїхали, тому що коли я повернулася у квітні... Нам, до речі, це ще така цікава штука, коли ми були в Тернополі, тому що довелося їхати далі від Києва, у дітей почалася тривога, почалися панічні атаки. От, і... ми поїхали в Тернопіль. Скажу чесно ще от про свої відчуття – я була налаштована на те, що я буду десь воювати, що я буду десь допомагати, що я буду десь активно. От, так... Діти в мене, тіпа, дорослі вже, ну, все-таки 16, 14 років, да, найменшій, там, 6, але старші за нею приглянуть, ну все ж таки така ситуація. От... Коли вони сказали, що їм страшно і вони хочуть їхати далі, я спочатку думала, ну добре, я їх посажу зараз на цей евакуаційний потяг, там їх зустрінуть, і це ж все буде нормально, я... тут уже в мене будуть руки вільні.

Коли я побачила ці евакуаційні потяги, які в нас курсували від вокзалу, а це були електрички, в яких люди сідали, скільки сядуть, скільки влізуть. От. І

коли ми... Ну, я, я коли побачила, я зрозуміла, що я маю їхати з дітьми, тому що, ну... їм треба відчуття якоїсь... щоб було на кого спертися.

Підтримки... так.

І підтримка, і всяке інше. Але я твердо була впевнена, що я приїду, я їх залишу, і я повернуся. І коли я людям, які мене зустріли, казала, що от вам діти, все нормально, я завтра повертаюся на Київ, я наткнулася на їхні квадратні очі.

Вони сказали: «Стоп, а ти куди збираєшся їхати?»

Кажу: «Ну як, я в Київ, там, до Сашка, в тероборону, піду воювати, захищати і так далі».

«Стоп, ми не зрозуміли. А діти на кого?»

«Не, ну як, ну, діти ж... вони вже дорослі, діти з вами, діти цей...»

«Ти що, своїх дітей збираєшся на нас залишити? Не! Це діти – це твоя зона відповідальності».

«Яка зона відповідальності? Там революція, там війна, там захищати треба, а діти дорослі, вони самі собі раду дадуть».

«Ти не розумієш. Дітям потрібна мама. Якщо тато воює, то ти маєш лишитися з ними».

Я, чесно кажучи, коли я зрозуміла, що повоювати мені не доведеться, і що я реально маю лишитися з дітьми, бо діти не такі вже й дорослі, як мені на той момент видавалось, от мене... в мене була колосальна «ломка». Мене розривало на різні частини, в мене були і сльози, й істерики і так далі. От. А потім мені знайомі психологи сказали, каже: «Ти зрозумій таке, що ми всі і так травмовані війною. І якщо твої діти вийдуть із цієї війни із мінімальними психологічними втратами, то це вже буде величезна перемога. І це буде твій вклад в перемогу. Не-не-не те, що ти там на блокпостах постоїш чи ще десь, а от три збережені психіки – це набагато важливіше, ніж те, що можуть зробити інші». І мені довелося з цим змиритися, лишитися і так далі. Тому... отак, на цій війні моє місце поки що при дітях. От. І коли я повернулася, так, в нас...

А, коли я була в Тернополі, то нам сказали, що нашої хати вже немає. Ну, просто люди чули про обстріли, чули про те, що було багато прильотів і нам сказали, що нашої хати вже немає. І от я місяць ловила якісь найменші згадки. Я просила своїх друзів, які в теробороні лишалися: «Може, ви туди підійдете, може ви сфотографуєте, може ви хоч щось зробите». Ну... от... Шо там лишилося від хати? Ми думали, чи лишилася там хоч якась стіна, чи була пожежа, чи не було пожежі. Дуже я шкодувала за фортепіано, яке в нас стояло в хаті. Дуже шкодувала за унікальною Сашковою колекцією стародруків, які він збирав по всіх букіністах, які він вишукував. І це для нього було теж якесь таке знайоме.

(До респондента підійшла дитина)

(До дитини) Котику, зараз.

От... І, цей... І коли перше відео прийшло і ми побачили, що хата таки стоїть, – це було величезне щастя. Так, виявилось, що в дворі було кілька мін впало, вікна всі були вибиті, дах був побитий. От... Однієї стіни... вона таки була вивалена, от... Але велика кімната лишилася, фортепіано лишилося, бібліотека лишилася, пожежі не було і всього іншого не було. І все було просто супер. Тому, от... це справді було велике щастя. От... тому...

(До респондента підходить дівчинка).

(До дитини) Добренько, добре.

(У кадрі з'являється дівчинка)

Оце найменша.

Як тебе звати?

(Дівчинка) Я Таня.

(До дитини) Котику, а ти пам'ятаєш Ліну?

(Таня) Да.

(До дитини) Да? А що ти пам'ятаєш? Пам'ятаєш як ми в Тернопіль їхали?

(Таня) Да.

(До дитини) А як?

(Таня) (Говорить нерозбірливо).

— *Багато людей там було, коли ти їхала?*

(Таня) Ні, три.

(До дитини) Три людини, коли ми їхали в Тернопіль?

(Таня) (Говорить нерозбірливо) ...мама і два дитини, у поїзді. І ще метелик у мене є, дуже гарний (показує метелика).

(Респондент сміється) І ще метелик у мене є, дуже гарний.

Ну, який красивий. Ти сама робила?

(Таня) Я робила у школі, другий клас уже!

Молодець!

До речі, вона якось найадекватніше це все сприйняла.

Вона сама менша.

Вона сама менша. І, скажу чесно, от коли в мене були отакі істерики, коли в мене були сльози і так далі, от, вона просто підходила до мене і гладила по голові. *(Сміється) І я зрозуміла, що...*

Вони ж просто відчували найбільше. Вони, можливо... Вони можуть не розуміти, там, але от, відчують вони... вони найбільше.

Але разом... разом з тим, ще один такий цікавий момент, коли ми опинилися в Тернополі, Таня дуже любить малювати, от вона почала малювати очі.

(Таня, за кадром). То негарно.

Просто по одному оку. Але на весь малюнок і на це все. От... І в мене досі колекція тих очей є. І я... і якось вона через це сублімувала і випускала. А потім, коли ми опинилися в одному центрі волонтерському, і там була виставка

малюнків. От, коли її... ну, вона подивилася і каже: «Я теж хочу намалювати». Ну, ось їй дали листочок, їй дали олівці. Вона сіла, за п'ять хвилин намалювала солдатика.

(Таня, за кадром) (нерозбірливо) ...мертвого москаля!

«Мертвого москаля», як вона каже. Тобто на касці в неї... в нього був російський прапор, а отут на лобі *(показує на собі)* величезна чорна дірка і ще така... рожевий обідок. От...

Бачення.

(Таня, за кадром) І написала «Сплять в могилі москалі».

Да. І написала «Сплять в могилі москалі». Її улюблена пісня то була на той час. Колискова.

От вони, на жаль, діти... діти сьогодення, діти війни.

Діти війни. Це реально – діти війни.

Добре, я вам вдячна. Дякую. Слава Україні!

(Таня, за кадром)(сміється) Героям слава!

Молодець! Щиро вам дякую!